

մասամբ միայն զբաղվել մեծ, որոնց մեծ մասը վերաբերում է հայոց պարզապես գրականությանը։ Նայելիս և գրամատերական, որը վերջին տարում հարապատասխան 20 նոր պիեսներով, այն ինչ վրաց լեզուով մի և նայն պերիոդում միայն 6 պիեսներ տեղադրան, իսկ ուսուց լեզուով—4:

Գրականության զարգացման համեմատ, որի կենտրոնը թիֆլիսն է, բազմապատկեցաւ և նրա ազդեցությունը, լիտերատյուրական, գրատունների և ահասարակ այնպիսի հիմնարկութիւնների թիւը, որոնք վերաբերում են գրքի և ազգային գործին։ Այդպիսով, անցնալ տարի թիֆլիսում արգեն գործում էին 14 ապարաններ, 27 լիտերատյուրական և 2 տիպո-լիտագրա-ֆիկաներ, բոլորը 43 հիմնարկութիւններ, հաշուելով այդ թիւում կառավարչականներն ևս։ Գրատուններ ունէինք մեր քաղաքում 11, գրքի պահեստներ 2, ընթերցարաններ 9, երաժշտական մագաղաններ 4 և պատկերներ ծախող հիմնարկութիւններ 9, իսկ բոլորը 35 հիմնարկութիւններ կային, որոնք մամուլի տակից դուրս եկած հեղինակութիւններն էին ծախում, այն ինչ շատ նահանգական քաղաքներում գոյութիւն չունին մինչև անգամ ոչ մի գրատուն։

Այս հիմնարկութիւնների մեծ մասը առուստեր ունին արտասահմանից բերած գրքերի և միայն մասամբ ուսուց (գլխաւորապէս դասագրքերի) և տեղական գրքերի։ Սե օրքան մեծացաւ արտասահմանից ըստացվող հեղինակութիւնների թիւը, կարելի է անսնել ստատիստիկական հետեւեալ թիւերից։ 1874 թիւն կոփաւ բերված էր արտասահմանից եւրոպական լեզուներով 58 զանազան անուաններ կրող պարբերական հրատարակութիւններ, իսկ զանազան գրքեր և բրոշյուրներ 1600 անուաններով և 1983 հատորներ, իսկ անցնալ տարի առաջիններից բերված էր 129 անուաններով, իսկ երկրորդներից,—2,182 անուաններով

գաղտնիքը։ Եւ նետելով իր սովորութեանը, նա մի առանձին փնտրեալ կանգնեց սպարապետի առջև, և անմեղատաւ ծախար երկսին, ստաց։

—Գնանք, բարեկամ, նայրինքը կուլում է մեզ...

Սպարապետը խոյն չը պատասխանեց, որովհետեւ այդ միջոցում ազմուկի ձայն լսվեցաւ։

—Իս անպատեաւ Բայնդուրը կը լինի, ստաց թէկը, շտապելով դուրս գալ ննջարանից նրան ընդունելու համար։

—Նրա մտ կարող ենք խօսել, նայրեցն սպարապետը։

—Ի՛նչու չէ։ Նա զվզեցութիւններ անել սիրում է, միայն զարթոյլ քաների վերաբերութեանը, բայց ծանրակշիւ նայրեցում նա ստապել ծածկաւոր է։

Հանգստացնելով սպարապետին, թէկը դուրս եկաւ Բայնդուր իշխանին ընդունելու համար։ Նա տեսաւ՝ սպարապետը թագաւորի բաթմանը դրելէն։ Բռնել էր իր ծառայի ազնայից, և ձիւ տալով, նրա դուռը կայրել էր գնանին, երեսը շիւտ էր ցնդել մէջ, տեսնով։

—Էլ միտանգամ չը համարեալիս տեսել Բայնդուրին, թէ թէկը ոչ ոքի չէ ընդունում։

Տեսնելով թէկին, ստաց նրան։

—Գիշերը այստեղ շուրջ առաջ կարեց, հիմա էլ այդ անդամները, մէկը միտից ուղնով պակաս չեն, բայց երկուսն էլ լաւ խրաւովեցան։ Թող զրանից յետոյ գնան իրանց հանգուցեալ նոր խորտը տանեն, թէ պարսից թագաւորի բաթմանը դրէն։ Ինչպէս փարկը դիմէ մարդերի նկատ։

Այդ խորտերը միմիկաւ միջոցին, նրա աչքը ընկաւ թէկի երեսին։

—Ի՛նչու ես աւելի այդպէս թթուացել, նայրեց նրանից։—Չը լինի թէ փառ երազ ես տեսել։ Անտեղ ո՞վ կայ, նա ձեռքը մեկնեց զկտի ննջարանը։

6975 հատորներ և տասը հազարուոր քրիստոնէական լեզուի գրանից արեւելսի զանազան արդիւններ (նոտաներ, պատկերներ և այլն) 3,642 անուաններով և ահասարակ 1086 հատորներով և 28,967 օրինակներով, զորանց թիւում միայն հայերէն գրքեր և բրոշյուրներ կան 619 անուաններով, և վրաց—միայն 11 անուաններով։ Արանից երեւում է, որ հայոց արտասահմանեան մամուլը շատ զարգացած է, մասնաւորապէս Գոյաւմ, Վենեցիայում, Վիեննայում և այլ կենտրոններում, այն ինչ վրաց մամուլը, որ շատ բնական է, ահասմանաւորութիւն է միայն Անգլիոյից, կամ աւելի ծիշաւ, Թիֆլիսով։

Կտակած չը կայ, որ Արեւմուտքի գրականական հեղինակութիւնների այդպիսի նշանաւոր հասանքը նայրեցն գործի կերպով ազդում է կոփականեան ազգայնականութիւնների մտաւոր արդիւնաբերութեան անկում վրա, որ անկախած փայլուն ապագայ է սպասում Եւրոպայի երկ, որ մի և նայր չէ կարելի տեսլ արտասահմանից բերվող մահմանական գրականութեան մասին, որը ստատիկ ազդատ է բազմաթիւութեանը, որովհետեւ մահմանականների համար երկիրս բերվող բոլոր գրքերը հազիւ հաբիւր անուաններ կուտենան, թէկպտ, օրինակների թիւը, մանաւանդ գորանի, համեմատաբար ահագին է։

ՆԱՍՏԱԿ ԷԼՆ-ՆԱՍԻԶԵԼԻԱՆԻՅ

Մարտի 10-ին

Մարտի 2-ին գիշերվալ ժամի 11-ին նեւագիւր տիւրակը լուր բերաւ Նախիջևան, մեր ա-

—Ոչ ոք, սպարապետն է միայն Գնանք, ստաց թէկը, նրա ձեռքից բռնելով։

—Հիմաբիտ, չը գիտեմ, թէ ինչու այդ մարդու երեսը տեսնելիս, ինչ միշտ թւում է, թէ տէրաւորի առջև չըգնած, ես խոստովանում եմ իմ կին ու նոր մեղքերը, պատմում եմ իմ երեւելի ու աներկոյթ յանցանքները։

—Եւ, գնանք, շատ դուրս մի տուր, ստաց թէկը ձիւնդով, եթէ երկար կը մնա այստեղ, անկրեւ բոլորովին կը թրջէ քեզ։

Անկրեւ գնա մագաղում էր։ Բայնդուր իշխանը գնա կանգնած էր բակում և ջուրը նրա զանգրաներ ետփռելով, մագաղից տառաւորութեանը կախկցվում էր։ Նա ներս մտաւ ընդունարանը, ետփռելով կախից մի ցցից, որ ցամաքի, յետոյ մտաւ թէկի ննջարանը։ Տեսնելով այնտեղ սպարապետին լուս մտախոհութեան մէջ, ստաց նրան։

—Շատ մի մտածիր, շուտ կը պառկես։ Եւ խորհրդի նման գիտիմ է պատկանում, ում չուտ, նա կուլաւ։

Սպարապետը ունի չը պատասխանեց, միայն նայեց նրա երեսին և ձիւնդից, իսկ բաթմանը դրէն, մի քննական նայացը ձգելով փարկի աննեակի շուրջը, ստաց նրանց։

—Էլի ինչու եր մտի այդ ծախը, էլ թնչ տառաններ ունիք նախելու։

—Նստիր, շտապիտ, համբերութիւն ունեցիր, ստաց նրան սպարապետը, ձեռքից բռնելով և բարձր տալով զկտի առիտը, որի վրա ինքը նստած էր։—Եւ զարմանում եմ, թէ դու ինչպէս ես համբերել քո մեր արգանդում։

—Յովնան մարգարէն ինչպէս երեք օր մնաց ձուկի փորում, իսկ ես, կարծեմ, նրանից աւել չեմ մնացել, պատասխանեց նա, նայնպէս ձիւնդով և նստելով սպարապետի մօտ։

Թէկը գնա ոտքի վրա էր։ Նա զարմաւ իր հիւրերին, նայրեցնելով, թէ չէին ցանկանայ մի փառքի նախաձեռնի անել։

մեկնա տիւրակի թագաւոր կայսրի մահման մտախոհութեանը 12-ին գիշերվալ կատարվեցան հայոց և ուսուց եկեղեցիներում և մահմանականների աղօթարաններում մագաղաններ Նորին Միծութեան Ալեքսանդր Ալեքսանդրովիչի երկարակեցութեան համար և հոգեհանգիստ ի Տէր հանգուցեալ թագաւորի յիշատակին։ Միւս օրը երկուսուցին նոր կայսրին տեղիս զօրքերը, իսկ մարտի 4-ին երկրորդին միւս ծառայողները և քաղաքացիները։

Ինչպէս առաջ գրում էի մեզ, տեղիս հոգեւոր ուսումնարանի ուսուցիչները տանվում են զրգարացի յիշատակեան խոնարհութիւնից։ Ուսուցիչներից միւր չը գիտեալով այդ խոնարհութեանը, որ կարացաւ և զգվելով Նախիջևանից թողեց մեր քաղաքը և գնաց իր նայրինքը։ Միւս ուսուցիչն էլ անկար է, բայց զարմեալ համբերում է։

Ուսումնարանի նպարարութիւնը մտորված է նրա ֆինանսական փառ գրութիւնից։ Փառքիս մի քանի ազնաները խոստացել են նախապէս օգնել զորքին, բայց նրանց խոստումը լակ խոստում մնաց։ Չարմանալի է որ այստեղի նա նստարակութիւնը քեզ անելու համար չէ խնայում իր ունեցածը, իսկ իր որդիների աւագութեան մասին հոգ տանելու և ուսումնարանները բարեկարգելու մասին չէ էլ մտածում։

Փետրուար ամսի 19-ին տեղիս օրորդական զորքում միակախեալ էր, որից զոյացաւ մօտ 140 բուրձ արդիւնը։ Չարմանալի է որ փող տուողների մեծ մասը տեղական թուրքերն էին։

Հոգարարնու Սարուխանը գնաւ զարմաւ իր արմակաւորից։ Յոյս ունենք որ նա կը մտաբերի մեր կիսարանից զարգանքի մասին և նրանց կարիքը կը լրացնի։ Պարունը մինչև այժմ յայտնի էր մեզ իր զործունէութեան և ետանդով։ Այժմ ունենք ուսուց լեզուի ուսուցիչ և մի վարժուի, իսկ հայոց լեզուի, կրօնի և թաւառութեան դասաւորութիւնը զարգաւել են ուսուցիչ նեւանալու պատեաւով։

Երեսնի թեմական տեղի օգնական պ. Պաւլոսեանց կարգաւորով (Մշակի) № 81 մէջ Ալեքսանդրի գիւղի ուսումնարանի վերաբերեալ լուրը, գրել է իր այստեղի օգնականին քննելու գործը և ստիպելու ալիարաքցիներին զարգակել ուսումնարանի յիշութիւնը գարիկից, նորից հաւաքել աշակերտներին, կամ բոլորովին փակել զարգը։ Բայց թէ օգնականի օգնականը թնչ է անում, յայտնի չէ։ Մի քանի չար լեզուներ պատմում

—Եւ բոլորովին խուսար եմ, ստաց նրան իշխանը։—Գլուխս արագում է այս գիշերվալ շատ խանդաւ։ Ինչ առաջ խուսարութիւնից դուրս բերէք, յետոյ ինչ որ ստալու լինէր, կուտեմ։

Թէկը ձեռքերը թափաւարեց և նրա ծախ տալու ձայնից ծառան ներս մտաւ։

—Մի չիւ արագ աւելք մեզ, հրամայեց ծառային։

—Ոչ ոչ, նրա խօսքը կարեց իշխանը։—Գրանց ձեռքով բերված արագը ինչ խուսարութիւնից չի հանի. թող այն քանից մէկը բերէ։

—Գու յաւիտեան այսպէս ծախէ կը մնա... Նկատեց նրան սպարապետը փոքր ինչ կծու հանգրով։

—Ի՛նչու, պատաւ ձին զարի չի ուտի, պատասխանեց իշխանը առանց միտաւորելու։—Եւ արտով միշտ ծախէ կը մնամ և այդ աղբիւրու անմահիւնացի եղանակն է կեանքի մէջ։

Այդ միջոցին փնտրեանի հարկերից մէկը, Գաբուն, արագի չիւր ձեռքին մի փառքիկ ֆինջանի նետ ներս բերեց։ Պարսից թագաւորի բաթմանը դրէն։ Եւ իշխանը մեծ տխրածակով խնդրով, առանց սաց։

—Հիմա զուլիս կարգի կընկնի. խուսարութիւնս անցաւ։

Թէկը իր կողմից հրամայեց Գաբուն, որ նախաձեռնիկ համար ձուռնեղ պատրաստեն։ Երբ ձանկարանակ կընէր նեւացաւ, Բայնդուր իշխանը բաւական լրջաբան զեւր ընդունելով, որ ամենակին սաղ չէր գալիս նրան, զարմաւ զէպի թէկը, նայրեցնելով։

—Եւ ինչ որ բանի համար առնում եմ, դուռան տեսէք, ինչ կայ։ Այստեղ, փող տառաւորեան, սպարապետը, քնաւառած եղած, եկել, նստել է։—Այնտեղ, տխրաւորեան, մի սխանեցի անծախիկ երիտասարդ է պահված. խոսեցնում ես, խոսեցնում ես, մի բառ անգամ չես կարող

են, թէ այդ անձը սխիւն և անբուրեկ կորիզ չըթելւով է պարագում...

Ազանակը ահա մի քանի օր է որ զարմաւ, ինչ է, Երեկը մինչև անգամ չար է անում։ Մի շարաթ առաջ որտա լսվեցաւ և անձրենք և կան։

Օտարական

ՆԱՍՏԱԿ ԲԱԿՈՒՆԸ

Փետրուարի 28

Ամսոյս 22-ին բուն բարեկենդանի գիշերը, տեղիս մի քանի տարականներ մագաղանցաւ պ. Ազաւէլ Բալեֆեանցի տանը պատ բռնելու։ Մեծը երկու երիտասարդները՝ Գապար Գ. Բալեֆեանց և Միխիլ Բ. Գալեֆեանց տարապարտիւն բաց արինք։ Վանայ մեր տեղաւ եղբայր համար։ Ամենքը մեծ ուրախութիւնը ընդունեցին մեր ազգագուս առաջարկութիւնը և խրաւանջիւրը նուիրեց իրեն կարեաց չափ։

Որ և ուղարկում եմ խնդրագրութեանց 74 բ. 50 կոպ., հասուցանել ուր հարկն է։ Եւ ի միտաւորութիւն նախաւորապէս բարեկանը տպագրել նրանց անունները։ Առանց նախաւորապէս, Ալեքսանդր և Թիֆլիս Ազիլ Տէր-Բալեֆեանց 25 բ., Ազաւէլ և Թիֆլիս Մարիամ Բալեֆեանց 25 բ., Մաղարայ Նամազարեանց 6 բ., Մանուկ Ամարեանց 1 բ., օրորդ Սիմոն Բալեֆեանց 50 կ., Սարգսն Տէր-Ստեֆանեանց 3 բ., Միքայիլ Գալեֆեանց 3 բ., Պաւլոս Երեմեանց 3 բ., Նիկոլայ Բալեֆեանց 1 բ., Սարգիս Բալեֆեանց 1 բ., Գեորգ Լազարեանց 1 բ., Գապար Գ. Բալեֆեանց և Միխիլ Բ. Գալեֆեանց 3 բ.։ Ընդամենը գումարն է 74 բ. 50 կ.։

Գապար Գ. Բալեֆեանց և Միխիլ Բ. Գալեֆեանց։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գնդապետ Գեորգիիցի որ ծանր կերպով միտաւորեցաւ մարտի 1-ին եղեռնագործութեան մահմանի, դեռ ես հիւանդ է և նրան բռնելով է բռնկապետ Բալեֆեանց Կատարապետիւնը նշանակել է Գեորգիիցին տարեկան 6000 բուրձ թաւի կապիտան կօթ, որ նայնպէս միտաւորված է եղել մարտի 1-ին, փառնաւոր կերպով փախել է։

գուրս քաշել տառանալի լսկոտի բերնից, կարծես, սիրտը անտակ ծով լինի. ամեն բան խրատուզվում է, ամեն զարգանք թափված է այնտեղ...

Թէ թէկը և թէ սպարապետը հաւանցան, որ իշխանը նախ քան իրանց մօտ գալը, տխրաւորեալ աննախել է Ազատու նետ։ Եւ որովհետեւ իրանց մէջ արգեն փնտել էին, որ նրան ես մասնակից անեն իրանց խորհրդին, այդ պատեաւով տուեցին նրան Ազատու բերած նամակները կորչալու։

Նա մտեցաւ լուսամտաւոր և սկսեց լուսութեանը կարգաւ։ Չարմանալի փոփոխութիւն այդ միշտ ուրախ, միշտ անհոգ և կատակներ սիրող մարդու մէջ։ Ընթերցանութեան ծածանակ նա մի քանի անգամ խորին կերպով հոգաց նանեց, մի քանի անգամ արմակեց խուսաւանքներ, յետոյ նրա աչքերը լցվեցան որտաւորով։ Ոչ թիւրքի հակաւ, երկաթի մաղը սկսեց երկիւղել նման լաց լինել։ Նրա սիրտը այնքան փառնուկ էր, նրա զգացունքները այն տառեան աղնիկ էին, որ չէր կարող գիտեալ կործանվող նայրեկի բնական բաթը այդ նամակների մէջ նկարագրված տեսնելով։ Նա յանկարծ վեր թուաւ նստած տեղից, և իր թուր պատեանից դուրս քարշելով, զբեց թէկի ոտնիկ մօտ, տեսնելով։

—Ահա քո խոնարհ ծառան գնում է իր թուրը քո ոտների մօտ, առաջարկելով իր ծառայութիւնը։—Գնանք, ես պատրաստ եմ. նայրեկի կուլում է մեզ։

Թէկը զբեց նրան և համբուրեց։ Այնուհետ երկար ու երկար նրանք խոսում էին և խորհում այն բոլոր կարգադրութիւնների ու նախապատրաստութիւնների մասին, որ պէտք էր գործ գնել նախ քան վրաստանը թողնելը։

(Կը շարունակուի)